

УДК: 330.131.7

Федулова І. В.,

*д.е.н., професор, кафедра менеджменту та адміністрування,
Національний університет харчових технологій, м. Київ*

ІДЕНТИФІКАЦІЯ РИЗИКІВ ЯК СКЛАДОВА РИЗИК-МЕНЕДЖМЕНТУ

У відповідності із міжнародним стандартом ISO GUIDE 73:2009 «RISK MANAGEMENT – VOCABULARY» ідентифікація ризиків розглядається як процес виявлення, дослідження та описування (дескриптування) ризиків. В цьому контексті важливим є розроблення теоретико-методичних положень ідентифікації ризиків у відповідності із цілями, які ставить перед собою підприємство при впровадженні системи ризик-менеджменту. В статті пропонуються інструменти і прийоми аналізу для виявлення джерел ризиків, досліджування ризикових подій, їх причин і можливих наслідків. Також пропонується базовий алгоритм ідентифікації ризиків, який можна використовувати як складову процесу формування системи ризик-менеджменту на підприємстві.

Ключові слова: ризик, ризик-менеджмент, процес ризик-менеджменту, класифікація ризиків, ідентифікація ризиків, аналіз ризиків, контекст ризику, джерело ризику.

ИДЕНТИФИКАЦИЯ РИСКОВ КАК ЧАСТЬ РИСК-МЕНЕДЖМЕНТА

Федулова И. В.

В соответствии с международным стандартом ISO GUIDE 73: 2009 «RISK MANAGEMENT - VOCABULARY» идентификация рисков рассматривается как процесс выявления, исследования и описания (дескрипции) рисков. В этом контексте важным является разработка теоретико-методических положений идентификации рисков в соответствии с целями, которые ставит перед собой предприятие при внедрении системы риск-менеджмента. В статье предлагаются инструменты и приемы анализа для выявления источников рисков, рисков событий, их причин и возможных последствий. Также предлагается базовый алгоритм идентификации рисков, который можно использовать как составляющую процесса формирования системы риск-менеджмента на предприятии.

Ключевые слова: риск, риск-менеджмент, процесс риск-менеджмента, классификация рисков, идентификация рисков, анализ рисков, контекст риска, источник риска.

RISKS IDENTIFICATION AS A PART OF RISK MANAGEMENT

Fedulova I.

In accordance with the international standard ISO GUIDE 73: 2009 «RISK MANAGEMENT - VOCABULARY» risks identification is seen as the process of finding, recognizing and describing risks. According to the nature of the terms, related to risk identification, risk can be described as a structured sheet risk, which usually has four sections: the source, events, causes and consequences. In this context it is important to develop theoretical and methodological approaches of risks identification in accordance with the objectives that the company sets itself in the process of implementation of risk management system. The article offers analysis tools and techniques for detecting sources of risks, investigating of risk events, their causes and possible consequences. The basic components of risk identification and determine their nature. The context of risk are the factors that are considered both internal and external parameters to be taken into account when dealing with risks and determining the scope and criteria for risk policy of risk management. The main types of strategic risks. The basic methods of identifying the risks that the most common and used. Also it is offered a basic algorithm for risks identification that can be used as part of the formation process of risk management in the enterprise. The basis for risk identification method descriptor in favor of classification. Methods such risk identification based on the definition of parameters and characteristics of the risk situation. Defining risk situation is proposed to using questions that are the descriptors, ie keywords and phrases that are selected as a result of the normalization procedure and allow you to define the relationship between risk identification parameters that allow the search form information identifying risks.

Keywords: risk, risk management, risk management process, risk classification, risk identification, risk analysis, risk context, sources of risk .

Постановка проблеми. Ризик-менеджмент розглядається як центральна частина стратегічного управління організацією, завданням якої є ідентифікація ризиків і управління ними. При цьому ризик-менеджмент як єдина система управління ризиками повинна включати в себе програму контролю над виконанням поставлених завдань, оцінку ефективності проведених заходів, а також систему заохочення на всіх рівнях організації.

Формування системи ризик-менеджменту на підприємстві починається із визначення цілей управління ризиками на підприємстві і ідентифікації ризиків, які мають підпорядковуватись вище зазначеним цілям.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сьогодні в світі розроблені і використовуються міжнародні стандарти управління ризиками, які діють як на рівні окремих країн так і їх об'єднань. Підходи з організації ризик-менеджменту, які використовуються в світових стандартах, носять загальний характер, мають різний ступінь деталізації окремих

положень. Сучасні підприємства, формуючи власні стандарти управління ризиками в межах побудови корпоративної системи управління ризиком, можуть і повинні використовувати положення світових стандартів.

Найбільш відомі міжнародні стандарти ризик-менеджменту:

1. ISO 31000:2009 «Ризик-менеджмент. Принципи та настанови» (Risk management - Principles and guidelines);
ISO 73:2009 «Ризик-менеджмент. Словник» (Risk management - Vocabulary);
ISO/IEC 31010:2009 «Ризик-менеджмент. Методи оцінки ризику» (Risk management - Risk assessment techniques);
ISO/AWI 31004 «Ризик-менеджмент - Інструкції щодо реалізації ISO 31000» (Risk management - Guidance for the implementation of ISO 31000);
2. COSO «Концептуальні основи управління ризиками організацій» (COSO Enterprise Risk Management або COSO ERM);
3. Стандарт FERMA;
4. Basel II: International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards: a Revised Framework, 2004. Базель II: Міжнародні стандарти виміру капіталу – допрацьована угода. Базель III: International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards. Базель III: Міжнародні стандарти виміру капіталу;
5. BS 31100:2008 (британські стандарти) «Ризик-менеджмент. Практичний кодекс» (Risk management - Code of practice);
BS 31100:2011 «Ризик-менеджмент. Практичний кодекс та інструкції щодо реалізації BS ISO 31000» (Risk management – Code of practice and guidance for the implementation of BS ISO 31000);
6. CSAQ 850:1997 (канадський стандарт) «Керівні вказівки з ризик-менеджменту при прийнятті рішень»;
7. AS/NZS 4360:2004 (стандарт управління ризиками Австралії і Нової Зеландії) «Ризик-менеджмент» (Risk management);
8. NB 436:2004 (австралійське керівництво) «Керівні вказівки з ризик-менеджменту. застосування стандарту AS/NZS 4360:2004»;
9. Серія ONR 49000:2004 (австрійські стандарти) «Ризик-менеджмент для організацій та систем. Терміни та принципи»;
ONR 49001:2004 «Ризик-менеджмент для організацій і систем. Елементи систем ризик-менеджменту»;
ONR 49002-1:2004 «Ризик-менеджмент для організацій і систем. Частина 1: Вказівки для ризик- менеджменту»;
ONR 49002-2:2004 «Ризик-менеджмент для організацій і систем. Частина 2: Вказівки щодо інтеграції ризик-менеджменту в систему загального менеджменту»;

ONR 49003:2004 «Ризик-менеджмент для організацій і систем. Кваліфікація ризик-менеджера»;

ONORM S 2300 «Ризик, безпека і кризовий менеджмент. Поняття»;

ONORM S 2310 «Ризик, безпека і криза-менеджмент. Критерії вибору та верифікації осіб, призначених для кризового менеджменту»;

10. JISQ 2001:2001 (японський стандарт) «Керівні вказівки для розробки та виконання системи ризик-менеджменту».

Кожен з цих стандартів розглядає по своєму процес ризик-менеджменту і визначає орієнтири для побудови системи управління ризиками на підприємстві. Але всі зазначені стандарти носять рамковий характер і не дають конкретного механізму формування системи-ризик менеджменту на підприємстві. Крім того важливим є розроблення методичних положень щодо проведення окремих складових при формуванні даного процесу. Зокрема важливим є питання ідентифікації ризиків, так як саме цей етап створює інформаційне поле подій і наслідків для оцінки ризиків і розроблення програми управлінських впливів на них.

Метою статті є розгляд теоретико-методичних положень щодо ідентифікації ризиків при впровадженні системи ризик-менеджменту на підприємстві. Метою ідентифікації ризиків є складання повного переліку ризиків, які можуть вплинути на досягнення цілей організації в рамках інтегрованої системи менеджменту. Цей перелік повинен бути максимально повним, так як неідентифіковані ризики можуть становити суттєву небезпеку для досягнення поставлених цілей, викликати втрату контролю над процесами і привести до втрати перспективних можливостей.

Основні результати дослідження. Процес ризик-менеджменту - це систематичне застосування управлінських механізмів (політик, рішень, процедур та ін.) і передового досвіду в з'ясуванні контексту, ідентифікації, аналізуванні, атестуванні, обробленні, моніторингу та ревізуванні ризиків, а також при проведенні консультацій та здійсненні інформаційної взаємодії. Він використовує комплекс інструментів і механізмів на різних стадіях діяльності організації. Для ефективної роботи процес управління ризиками вимагає:

- підтримки з боку керівника і управлінського персоналу організації;
- розподілу обов'язків в організації;
- виділення необхідних ресурсів на навчання всіх зацікавлених сторін і ознайомлення їх

з програмою управління ризиками, прийнятої в компанії.

В табл. 1 подано характеристики процесу управління ризиками, які визначено в основних міжнародних стандартах управління ризиками.

Відповідно до міжнародних стандартів з ризик-менеджменту етап ідентифікації ризиків є майже у всіх стандартах. Його значення і важливість для побудови якісної системи управління ризиками в організації є безперечним і становить основу побудови цієї системи в управлінні підприємством загалом.

В Україні В. Мохор, О. Богданов, О. Крук, В. Цуркан здійснили спробу інтерпретації термінів і тлумачень настанови ISO GUIDE 73:2009 у відповідності до мовних традицій науково-технічної української мови і згідно з вимогами ДСТУ 3966-2000 «Термінологія. Засади і правила розроблення стандартів на терміни та визначення понять» [1]. У відповідності із цією настановою ідентифікація ризиків розглядається як процес виявлення, дослідження та описування (дескриптування) ризиків. Ідентифікація ризиків передбачає виявлення джерел ризиків, досліджування подій, їх причин і можливих наслідків [1].

Таблиця 1. Характеристика процесу управління ризиками в найпоширеніших міжнародних стандартах ризик-менеджменту

Ознака	ISO 31000:2009	COSO ERM	AS/NZS 4360:2004	FERMA	BS 31100:2008
Розробник/ видавець	Міжнародна організація зі стандартизації (International Organization for Standardization)	Комітет організацій-спонсорів Комісії Тредвея (The Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway)	Об'єднаний технічний комітет OB-007 «Ризик-менеджмент» (Joint Technical Committee OB-007, Risk Management)	Федерація європейських асоціацій ризик-менеджменту (The Federation of European Risk Management)	Британський інститут стандартів (British Standards Institution)
Кількість етапів (складових) в процесі управління ризиками	5	8	8	7	6
Зміст процесу управління ризиками	1. встановлення оточення; 2. оцінка ризику (ідентифікація ризику; аналіз ризику; оцінка ризику); 3. вплив на ризик; 4. комунікація та консультування; 5. моніторинг	1. визначення об'єкта управління; 2. ідентифікація ризиків; 3. аналіз ризиків; 4. кількісна оцінка; 5. оцінювання; 6. визначення загроз і можливостей; 7. прийняття рішень, обробка ризику і оцінка кореляції видів ризику і ступеню впливу на портфель; 8. моніторинг	1. визначення об'єкта управління; 2. ідентифікація ризиків; 3. аналіз ризиків; 4. кількісна оцінка і постійне оцінювання ризиків; 5. визначення загроз і можливостей; 6. комунікація ризику; 7. прийняття рішень і обробка ризику; 8. моніторинг	1. визначення об'єкта стратегії управління; 2. оцінка ризику (аналіз, ідентифікація джерел, опис, кількісна оцінка, оцінювання); 3. визначення загроз і можливостей; 4. прийняття рішень; 5. обробка ризику; 6. оцінка залишкового ризику; 7. моніторинг	1. зміст ризику; 2. виявлення ризику; 3. оцінка ризиків; 4. ризик-відповідь; 5. ризик-звітність; 6. ризик-відгук.
Наявність етапу ідентифікації ризиків	Так	Так	Так	Так	Ні

Ідентифікація ризиків ґрунтується на історичних, статистичних даних, теоретичному аналізі, обґрунтованих експертних судженнях, а також на аналізі потреб і вимог причетних сторін.

Відповідно до сутності термінів, які стосуються ідентифікації ризиків дескрипція ризику – це структурована специфікація ризику, яка зазвичай має чотири розділи: джерела, події, причини та наслідки [1]. Таким чином в сукупності ідентифікація ризиків визначається сутністю і контекстом джерел, подій, причин та наслідків ризиків.

Джерело ризику – це певна сутність із специфічним внутрішнім потенціалом, який самостійно або в комбінації з дечим може породжувати ризик [1]. Джерело ризику може бути матеріальним і нематеріальним.

Ризик зазвичай може бути охарактеризовано посиленням на можливі події та їх наслідки або ж на їх сполучення. Подія – це поява чи зміна певного явища або набору обставин [1]. Подія може мати один або декілька проявів, може мати одну або декілька причин. Подія може проявлятися в тому, що деяке явище не виникає. Іноді подія може згадуватися як «інцидент» або «нешасний випадок». Подія без наслідків може бути інтерпретована як «передумова до інциденту», «інцидент», «загрозлива подія» або «небезпечний стан».

Небезпека розглядається як джерело потенційної шкоди. Небезпека може бути джерелом ризику. Нараженість на небезпеку – це міра, в якій організація та/або причетна сторона підпадає під вплив події [1].

Наслідки – це результати подій, які впливають на досягнення цілей. Подія може призводити до низки наслідків. Наслідки можуть бути визначеними або невизначеними, можуть справляти позитивний чи негативний вплив на досягнення цілей. Наслідки можуть бути виражені кількісно або якісно. Початкові наслідки можуть спричиняти ланцюг вторинних наслідків, тобто призводити до «ефекту доміно» [1].

Для складання переліку ризиків потрібно ґрунтовне знання про ситуацію ризикового бізнесу у вигляді причин подій і наслідків, які в сукупності складають повний опис ризиків визначеного виду діяльності організації. При комплексному підході до менеджменту ризику важливо виявити найбільш повний склад ризиків у діяльності компанії. Одним з методичних засобів вирішення цього завдання може стати класифікація ризиків. Класифікація ризиків дає можливість розділити їх на однорідні кластери, що дозволяє систематизувати ризики. Необхідність класифікації пов'язана з тим, що основною причиною виникнення ризикової ситуації є невизначеність підприємницького середовища, яке розглядається як внутрішнє і зовнішнє.

Причинно-наслідковий зв'язок між основними складовими ідентифікації ризиків представлена на рис. 1 [2]. Можна ідентифікувати ризик шляхом аналізу причин ризикових подій і визначати їх наслідки, а можливо і інший підхід, коли ми отримуємо вже наслідок або

відмову, які спостерігались або можуть статись у майбутньому, і визначати причини цих подій.

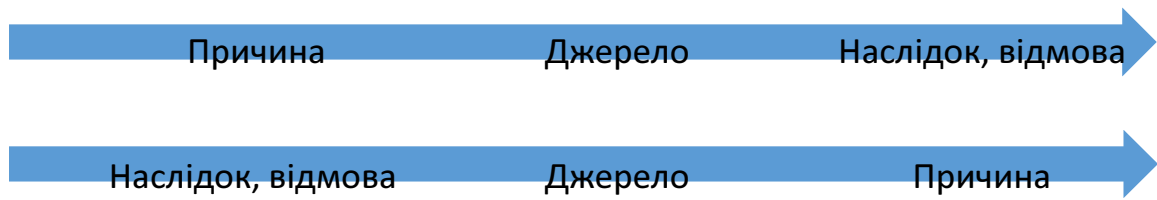

Рис. 1. Напрями ідентифікації ризиків

На рис. 2 показані основні складові ідентифікації ризиків, а в табл. 2 подано опис цих складових.

Рис. 2. Основні складові ідентифікації ризиків

Розробити всеосяжний перелік ризиків можна в рамках систематичного процесу управління ризиками, який необхідно починати з формулювання і визначення контексту ризик-менеджменту.

Ідентифікація ризиків дозволяє встановити основні межі, в рамках яких необхідно управляти ризиками. Вона включає в себе з'ясування контексту ризику, а саме визначання внутрішніх і зовнішніх параметрів, які будуть прийматись до уваги при поводженні з ризиками, а також визначання області дії та критеріїв ризиків для їх відображення в політиці ризик-менеджменту. Необхідно стежити за тим, щоб цілі ризик-менеджменту враховували специфіку зовнішнього і внутрішнього оточення компанії.

Розробка контексту пов'язана з визначенням основних цілей компанії, зовнішнього і внутрішнього середовища функціонування організації, її ризиків в процесі досягнення цілей,

масштабу процесу ризик-менеджменту із розробкою структури вимог і завдань щодо управління ризиками.

Таблиця 2. Сутність основних елементів ідентифікації ризиків

Елементи ідентифікації ризиків	Сутність і характеристика
Подія ризикова	Поява чи зміна певного явища або набору обставин.
Причини ризику	Джерело появи ризикової ситуації.
Фактори ризику	Умови, в яких виявляються причини ризику, що зумовлюють появу ризикових ситуацій.
Ризикова ситуація	Подія, яка обумовлена причинами і факторами ризику, що може привести до негативних або позитивних наслідків.
Вид ризику	Джерело появи ризикової ситуації. Визначає, хто із зацікавлених сторін є «ініціатором» виникнення ризикової ситуації.
Метод виявлення	Спосіб виявлення ризикової ситуації.
Наслідки	Результати ризикової ситуації в разі її реалізації.
Ймовірність	Кількісна міра вірогідності виникнення події, яка визначається числом в діапазоні від 0 до 1, де «0» означає неможливість події, а «1» - її обов'язковість.
Вірогідність	Можливість прояву певної події.
Тяжкість	Міра, в якій організація та/або причетна сторона підпадає під вплив події.
Вразливість	Внутрішня властивість активу, яка відбиває чутливість до впливу, що спричиняється джерелом ризику, внаслідок чого може виникнути подія з наслідками

Важливим також є визначення переліку основних показників для структурування процесу ідентифікації ризиків і визначення їх параметрів. У відповідності із міжнародним стандартом ISO 73:2009 «Ризик-менеджмент. Словник» (Risk management - Vocabulary) під критеріями ризику розуміється певні еталони, порівняння з якими дає можливість здійснити атестування ризику. Критерії ризику зазвичай обумовлені цілями організації, зовнішнім контекстом і внутрішнім контекстом. Критерії ризику можуть бути визначені на підставі вимог законів, стандартів, політик, інших нормативних і регуляторних актів.

Основною метою цієї стадії є здійснення первісної оцінки всіх факторів ризику, які можуть впливати на здатність компанії досягти запланованих цілей. В результаті цього потрібно стисло сформулювати цілі організації компанії, точні критерії успіху, цілі і масштаб ризик-менеджменту і послідовність етапів стадії ідентифікації ризиків. Особливо важливо,

щоб процес мав чіткі межі (область застосування, цілі і завдання, вхідні і вихідні параметри, ресурси та керовані впливи), що дозволить забезпечити функціонування процесу ризик-менеджменту в керованих умовах [3; 4].

Ризик являє собою співвідношення ймовірності виникнення ризикової ситуації та її наслідків, що призводить до відхилення фактичних результатів діяльності від запланованих. За своєю суттю заплановані результати роботи компанії впливають з поставлених цілей - як на стратегічному рівні, так і на рівні функціонування її бізнес-процесів. Тому, щоб забезпечити якісну ідентифікацію всіх значущих ризиків, необхідно знати як цілі діяльності, так і цілі бізнес-процесів.

Визначення контексту можна розбити на два основних етапи [3]:

Перший етап - ідентифікувати цілі, завдання та внутрішні параметри компанії, а також зовнішні характеристики підприємницького середовища.

Другий етап - визначити масштаб процесу ризик-менеджменту, основні питання та проблеми, які він ставить перед організацією і взаємовідношення між стратегією організації і запланованими результатами бізнес-процесів.

При визначенні зовнішніх характеристик підприємницького середовища повинні враховуватися такі основні умови:

- ділове, соціальне, нормативне, культурне, конкурентне, фінансове і політичне оточення організації;
- слабкі і сильні сторони організації;
- перспективи компанії і несприятливі фактори, що перешкоджають її розвитку;
- особливості зовнішніх учасників процесу ризик-менеджменту;
- ключові фактори економічної діяльності організації.

В ході реалізації другого етапу можна використовувати основоположні документи, такі як стратегічний план, бізнес-плани і бюджети, річні звіти, економічні аналізи і іншу документацію, яка містить зареєстровану інформацію про діяльність організації. Також, в ході визначення контексту ризик-менеджменту необхідно провести співвідношення запланованих результатів бізнес-процесів, ідентифікації межі процесу ризик-менеджменту з чинним законодавством.

Встановлення масштабу і меж ризик-менеджменту включає в себе :

- визначення цілей і завдань діяльності організації;
- формування системи альтернативних рішень щодо досягнення цілей;
- виявлення пріоритетності рішень, які необхідно прийняти;
- визначення основних кількісних характеристик: обсяги, час ефективність;
- визначення обсягів ресурсів і можливості їх залучення;
- формування системи організації процесу ризик-менеджменту із виокремленням між відповідальності окремих сторін.

Необхідно також відзначити, що процес ризик-менеджменту не буде всеосяжним і повним, якщо не визначити ключові елементи діяльності, щодо якої здійснюється управління ризиками.

Ключові елементи діяльності являють собою сукупність важливих напрямків (пріоритетів діяльності), які повинні бути послідовно опрацьовані в процесі ідентифікації ризиків.

Фактори ризику визначаються на основі аналізу політичної, економічної і фінансово-кредитної політики, як окремих країн, так і світової спільноти в цілому. Фактори ризиків відіграють першорядну роль в прийнятті рішень в умовах ризику. Фактори розглядають як внутрішні і зовнішні параметри, які будуть прийматись до уваги при поводженні з ризиками, а також визначання області дії та критеріїв ризиків для їх відображення в політиці управління ризиками.

Зовнішні фактори визначаються зовнішнім середовищем і зовнішніми умовами, в яких організація прагне досягнення своїх цілей. До зовнішніх факторів можуть належати: аспекти культурного, соціального, політичного, правового, нормативного, фінансового, технологічного, економічного середовища на міжнародному, національному, регіональному, місцевому або локальному рівні; основні рушійні сили та тенденції, що впливають на цілі організації; стосунки з зовнішніми причетними сторонами, їх уявлення та цінності.

Внутрішні фактори визначаються внутрішнім середовищем і внутрішніми умовами, в яких організація прагне досягнення своєї мети. До внутрішніх факторів належать: система і структура керування в організації, організаційна структура, рольові функції та відповідальності; політика, цілі та стратегії, які є можливими і прийнятними для досягання мети; наявні можливості, які розглядаються з точки зору ресурсів та знань (наприклад, капітал, час, люди, процеси, системи та технології); інформаційні системи, інформаційні потоки та процеси приймання рішень (як формальні, так і неформальні); стосунки з внутрішніми причетними сторонами, їх уявлення та цінності; внутрішня корпоративна культура організації; стандарти, керівні документи та моделі, сприйняті організацією; форма, обсяг та зміст договірних відносин.

Визначення факторів ризиків – це одна з найскладніших частин і в той же час одне з ключових напрямків роботи з ідентифікації ризиків. Проводити факторний аналіз складно, оскільки одні й ті ж фактори роблять в різних умовах неоднаковий вплив на ринок або можуть з вирішальних стати абсолютно незначними.

Найбільш важливу групу зовнішніх факторів складають політичні. Політичні фактори ризику включають:

- війни, конфлікти, вибухонебезпечні ситуації і будь-які висловлювання політичних діячів з приводу загострення ситуації;

- відставку або зміну уряду, вибори (зміна уряду веде до можливості зміни політичного та економічного курсу країни впливає на привабливість капіталовкладень в її економіку;

- загрозу націоналізації;
- зміну політичного ладу тощо.

Повний економічний аналіз зовнішнього оточення проводиться на трьох рівнях:

- В цілому по країні. Це дозволяє з'ясувати, наскільки загальна ситуація сприятлива для інвестування і дає можливість визначити основні чинники, що детермінують зазначену ситуацію.

- Окремі сфери ринку (галузі і підгалузі економіки). Аналіз окремих сфер ринку з метою виявлення тих з них, які в сформованих загальноекономічних умовах найбільш сприяють інвестиційній діяльності. Виявлення найбільш пріоритетних напрямків розміщення коштів в рамках конкретних видів вкладень, які забезпечили б найбільш повне виконання поставлених завдань.

- Конкретні інноваційні програми, проекти, стан окремих організацій і компаній, чії фондові інструменти обертаються на ринку. Це дає можливість вирішити питання про те, які інструменти є привабливими, і від яких слід позбутися.

Вивчення загальної економічної ситуації на першому етапі аналізу ґрунтується на розгляді показників, що характеризують динаміку виробництва, рівень економічної активності, споживання і нагромадження, вплив інфляційних процесів, фінансовий стан держави. Виявлення чинників, що визначають господарську ситуацію в цілому і безпосередньо відбиваються на ринку, дозволяє визначити загальні умови інвестиційної політики і прогнози щодо перспектив їх зміни. Оскільки макроекономічна обстановка є предметом пильної уваги з боку широких кіл економістів, при проведенні її фундаментального аналізу існує можливість спиратися на глибокі опрацювання та висновки, які робляться провідними експертами в цій галузі.

Загальноекономічна ситуація відображає узагальнений стан всіх сфер господарювання, проте кожна з цих сфер підпорядковується не тільки загальним, але й своїм особистим (внутрішнім) закономірностям. Відповідно, висновки, зроблені на макrorівні, потребують конкретизації і корегування.

В ході галузевого аналізу здійснюється зіставлення показників, що відображають динаміку виробництва, обсяги реалізації, величину товарних і сировинних запасів, рівень цін і заробітної плати, прибутку як в розрізі галузей, так і в порівнянні з аналогічними показниками в цілому по національному господарству. При цьому в країнах з розвиненою економікою аналітики використовують стандартні індекси, що характеризують стан справ в різних галузях.

Наочно фактори ризиків можна зобразити за допомогою «піраміди» (рис.3).

За результатами ідентифікації повинен виникнути докладний опис ризиків. А. Сливоцький виділив сім типів стратегічних ризиків, які і стали основними причинами провалу в корпоративному управлінні [5]:

- **Галузь.** Якщо держава послабить контроль в тій чи іншій галузі, гравці на цьому ринку можуть не втримати свої позиції.
- **Технологія.** Нова технологія, на яку організація поклала великі надії, може не виправдати очікувань.
- **Бренд.** Його репутація може різко погіршитися, що спричинить за собою зниження прибутку компанії.
- **Конкурент.** Якщо на ринку з'являється новий сильний гравець, він може відвести значну частину ваших клієнтів.
- **Клієнт.** Якщо переваги клієнтів зміняться, а організація не встигне відреагувати, це серйозно позначиться на її прибутку.
- **Проект.** Важливий проект може провалитися, і внаслідок цього компанія втратить свої позиції на ринку.
- **Стагнація.** Якщо компанія перестане рости і розвиватися - з великою часткою ймовірності її чекає провал.

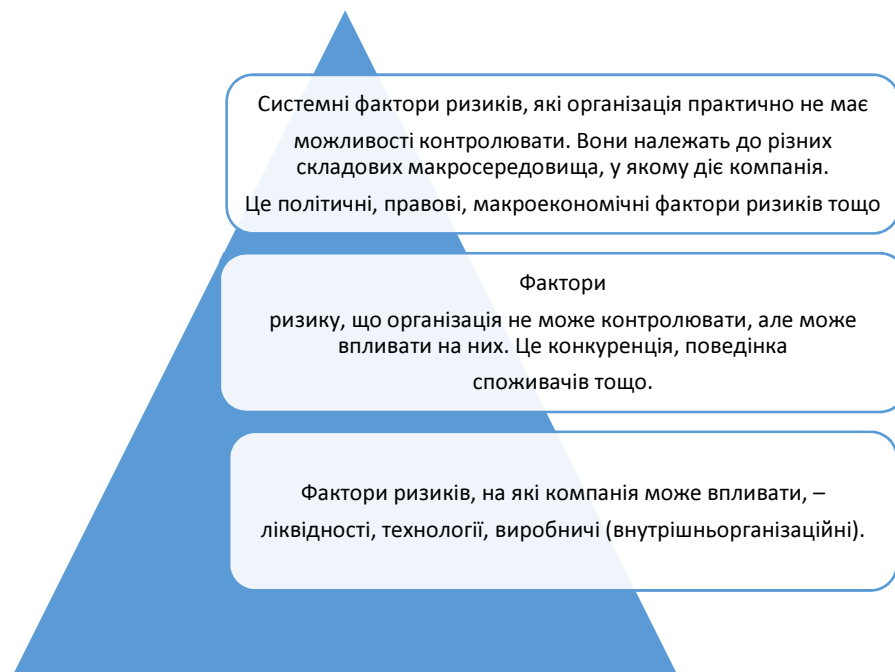

Рис. 3. «Піраміда» факторів ризиків

Неможливо враховувати стратегічний ризик, врахувавши лише один його тип. Тут необхідний цілий комплекс заходів. Для забезпечення гарантії результативності ідентифікації ризиків рекомендується підходити до бізнес-процесу, проекту або діяльності послідовним структуруванням. На рис. 4 наведено базовий алгоритм ідентифікації ризиків, який визначається послідовністю питань. Відповіді на них дозволяють розробити ефективну процедуру ідентифікації ризиків. Рівень деталізації питань залежить від статусу процесу ризик-менеджменту в контексті діяльності, на яку він поширюється.

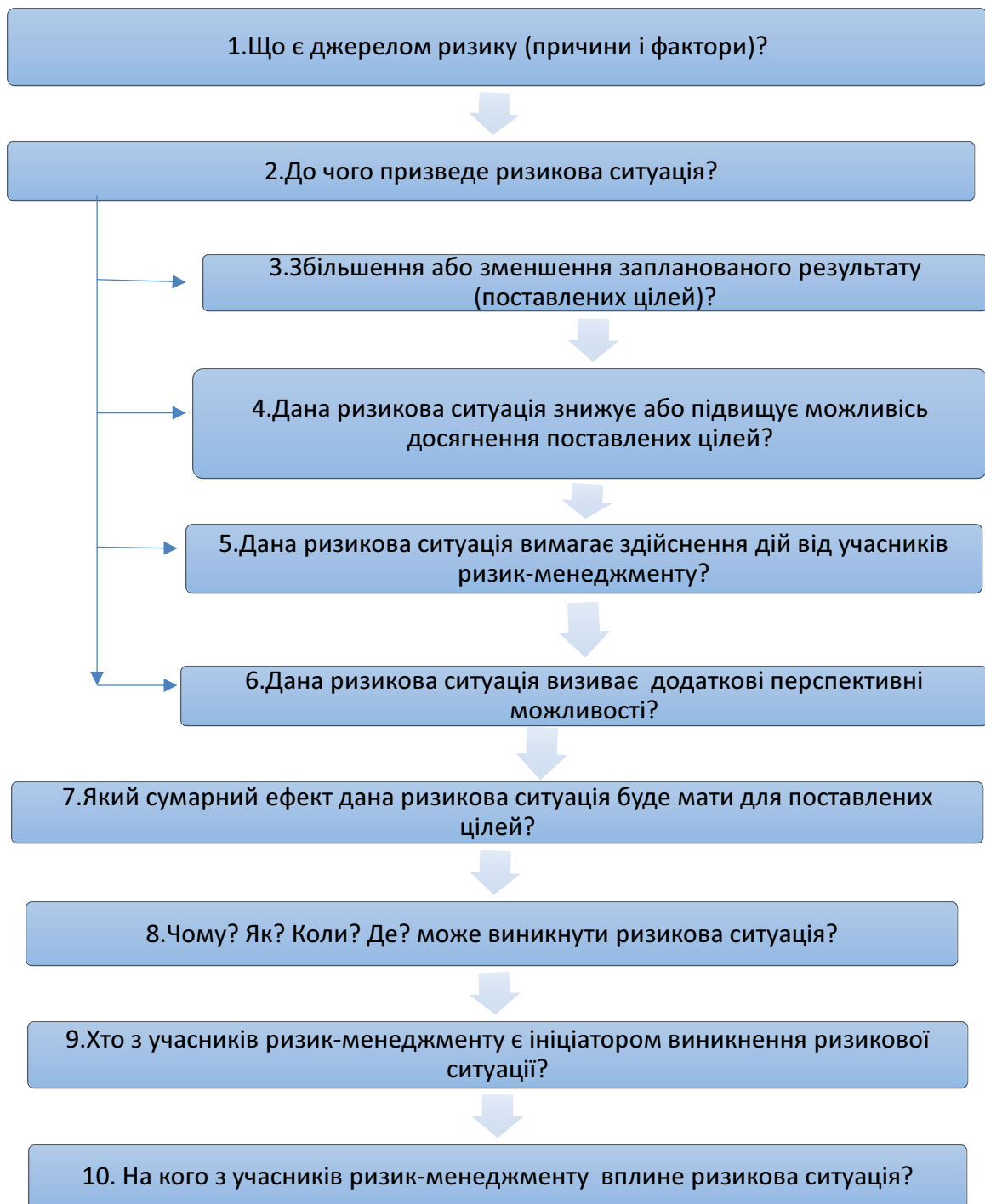

Рис.4. Базовий алгоритм ідентифікації ризиків

Джерело: [6]

В табл. 3 розглянуті основні методи ідентифікації ризиків, які найбільш часто зустрічаються і використовуються. Узагальнення цих методів проведено на основі міжнародного Стандарту ISO / ІЕС 31010:2009 «Менеджмент ризиків. Методи оцінки ризиків» («Risk management – Risk assessment techniques»), який фокусується на поняттях, процесах і виборі методу оцінки ризиків [7].

Таблиця 3. Методи ідентифікації ризиків

Метод	Область застосування
1. Мозковий штурм	Можливості учасників прогнозувати ситуацію, коли відсутні дані або необхідні нові нестандартні способи вирішення проблеми.
2. Структуровані або частково структуровані інтерв'ю	Ідентифікація небезпек або оцінка ефективності засобів управління, використовуються при зборі вхідних даних для оцінки ризику зацікавленими сторонами.
3. Метод Дельфі	Метод Дельфі може бути застосований на всіх стадіях процесу ризик-менеджменту або всіх етапах життєвого циклу системи, всюди, де необхідні узгоджені оцінки експертів.
4. Контрольні листи	Переліки небезпек, ризику або відмов засобів управління, які зазвичай розробляють на основі отриманого раніше досвіду, результатів попередньої оцінки ризику або результатів відмов, що відбулися в минулому.
5. Попередній аналіз небезпек – РНА (Preliminary Hazard Analysis)	Ідентифікація небезпек, небезпечних ситуацій та подій, які можуть порушити роботу або завдати шкоди даним видам діяльності, обладнанню або системі.
6. Дослідження HAZOP (Hazard and Operability Study)	Метод ідентифікації небезпек і ризику для людей, обладнання, навколишнього середовища і/або досягнення цілей організації. HAZOP є якісним методом, заснованим на використанні керуючих слів, які допомагають зрозуміти, чому цілі проектування або умови функціонування не можуть бути досягнуті на кожному етапі проекту, процесу, процедури або системи.
7. Аналіз небезпеки і критичних контрольних точок (НАССР - Hazard Analysis and Critical Control Points)	Дозволяє побудувати структуру ідентифікації небезпек і перевірки засобів управління у всіх частинах процесу, захист від небезпек і забезпечення високої надійності і безпеки продукції. Мінімізація ризику шляхом застосування засобів управління в процесі виробництва продукції, а не тільки при контролі кінцевої продукції.
8. Структурований аналіз сценаріїв методом «що, якщо?» (SWIFT - Structured what-if technique)	Систематизований метод дослідження сценаріїв, заснований на командній роботі, в якому використовують набір слів або фраз-підказок, що допомагають в процесі наради учасникам групи ідентифікувати небезпечні ситуації і створити сценарій їх розвитку.
9. Аналіз першопричини (RCA - Root Cause Analysis) (RCFA - Root Cause Failure Analysis)	Метод RCA використовують для дослідження втрат внаслідок різних видів відмов, в той час як аналіз втрат головним чином застосовують для дослідження фінансових або економічних втрат від зовнішніх факторів. Метод RCA спрямований на виявлення первинних причин відмови без розгляду їх зовнішніх проявів.

Продовження табл. 3

Метод	Область застосування
10. Аналіз видів і наслідків відмов і аналіз видів, наслідків та критичності відмов (FMEA - Failure Mode Effect Analysis)	Метод FMEA допомагає ідентифікувати: всі види відмов різних частин і компонентів системи (видами відмови можуть бути приховані відмови, конструктивні відмови, виробничі відмови і т. і., які призводять до порушення працездатного стану частин і / або компонентів системи); наслідки відмов для системи; механізми відмови; способи досягнення безвідмовної роботи і / або пом'якшення наслідків для системи. Розширеною версією методу FMEA є FMESA, що дозволяє оцінити критичність і значимість кожного ідентифікованого виду відмови. Аналіз критичності зазвичай є якісним або змішаним, але може бути кількісним при використанні показника фактичного відсотка відмов.
11. Аналіз дерева несправностей (FTA)	Метод ідентифікації та аналізу факторів, які можуть сприяти виникненню небажаної події (названої кінцевою подією). За допомогою дедукції досліджувані фактори ідентифікують, вибудовують їх логічним чином і представляють на діаграмі у вигляді дерева, яке відображає ці фактори і їх логічний зв'язок з кінцевою подією.
12. Аналіз дерева подій (ETA)	Метод ETA є графічним методом подання взаємовиключних послідовностей подій, наступних за появою вихідної події, відповідно до функціонування і не функціонування систем, розроблених для пом'якшення наслідків небезпечної події.
13. Аналіз причин і наслідків	Даний метод починають з розгляду критичної події і аналізу її наслідків шляхом поєднання логічних елементів ТАК/НІ. Ці елементи являють собою умови, при яких система, розроблена для зниження наслідків початкової події, знаходиться в працездатному стані або в стані відмови. Причини умов або відмов аналізують за допомогою методу дерева несправностей.

Джерело: узагальнено за [7]

Вибір конкретного методу ідентифікації ризиків визначається специфікою господарської діяльності, масштабом змін, особливістю системи організації процесу ризик-менеджменту в організації.

Висновок. Таким чином, ідентифікація ризиків займається питаннями знаходження, складання переліку та опису елементів ризику. До числа останніх відносять джерела ризиків або небезпеки, можливі загрози, події, наслідки та ймовірність. Пропонується використовувати наступний алгоритм ідентифікації ризиків організації:

1. Виявлення внутрішніх і зовнішніх джерел ризику: події, що обтяжені ризиком і наслідки цих подій за визначеними сферами діяльності.
2. Визначення цілей організації.
3. Визначення виду і напряму впливу джерел (пункт 1) на визначені цілі (пункт 2).
4. Визначити результат впливу ризикових подій на цілі організації: збиток, ймовірність, вірогідність, тяжкість, можливість регулювання, керованість, нараженість на ризик).
5. Час впливу на цілі, ризикові події в минулому і прогнозування їх в майбутньому.
6. Можливі перешкоди управління ризиком в організації.

Такий алгоритм дозволить врахувати всю необхідну інформацію для виявлення ризиків у всіх сферах діяльності організацій. Він дозволить сформувати систематизований перелік ризикових ситуацій згідно з правилами розподілу заданої множини об'єктів на підмножини (класифікаційні угруповання) відповідно до встановлених ознак їх відмінності або подібності: час, цілі, зовнішній вплив, внутрішній вплив, розмір збитку, ймовірність, вірогідність, тяжкість, можливість регулювання, керованість, нараженість на ризик.

Така класифікація (ідентифікація) ризиків носить дескрипторний характер. Суть дескрипторного методу класифікації полягає в наступному:

1. відбирається сукупність ключових слів або словосполучень, що описують певну предметну область або сукупність однорідних об'єктів. Причому серед ключових слів можуть знаходитися синоніми;
2. вибрані ключові слова та словосполучення піддаються нормалізації, тобто з сукупності синонімів вибирається один або кілька найбільш вживаних;
3. створюється словник дескрипторів, тобто словник ключових слів і словосполучень, відібраних в результаті процедури нормалізації;
4. між дескрипторами встановлюються зв'язки, які дозволяють розширити область пошуку інформації.

Зв'язки можуть бути трьох видів:

- синонімічні, що вказують на деяку сукупність ключових слів як синонімів;
- родовидові, що відображають включення деякого класу об'єктів в більш представницький клас;
- асоціативні, які з'єднують дескриптори, що мають загальні властивості.

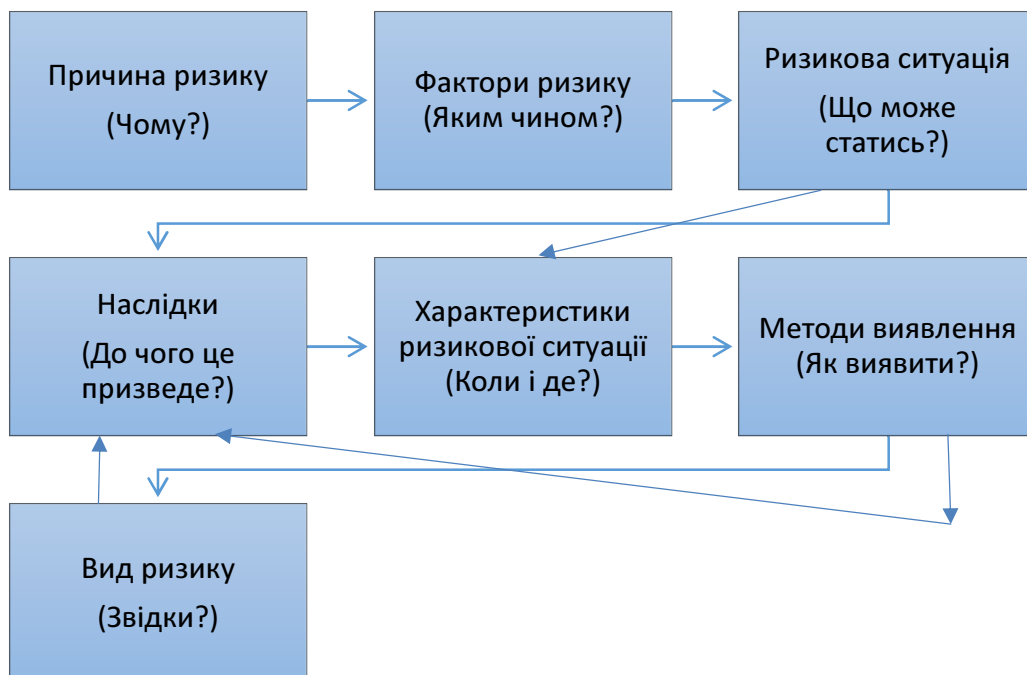

Рис. 5. Взаємозв'язки між параметрами ідентифікації ризиків

Таким чином, можна говорити про те, що методика ідентифікації ризиків базується на визначення параметрів і характеристик ризикової ситуації. Це якісний аналіз ризиків організації, який виступає основою його кількісної оцінки, що в кінцевому підсумку повинно стати базисом для побудови карти ризику і прийняття рішення щодо управління ризиком. Визначення параметрів ризикової ситуації можна провести за допомогою запитань: що може трапитися, де, коли, як і чому і до чого це призведе, які виступають дескрипторами, тобто ключовими словами і словосполученнями, що відібрані в результаті процедури нормалізації. На рис.5 показані взаємозв'язки між параметрами ідентифікації ризиків, які дозволяють сформулювати область пошуку інформації з ідентифікації ризиків.

Ідентифікація один з найважливіших етапів процесу ризик-менеджменту дозволяє провести розподіл подій, причин, наслідків за класами, групами, розрядами, при якому в одну групу потрапляють об'єкти, що володіють загальною ознакою. Даний розподіл у співвідношенні до цілей організації створює інформаційне поле для боротьби з небажаними подіями.

1. Мохор В. Спроба локалізації ISO GUIDE 73:2009 «RISK MANAGEMENT – VOCABULARY» / В. Мохор, О. Богданов, О. Крук, В. Цуркан // *Ukrainian Scientific Journal of Information Security*. – 2012. - № 2 (18).

2. Марцынковский Д.А. Руководство к интеграции систем менеджмента: / Д.А. Марцынковский, А.В. Владимирцев, О.А. Марцынковский. - СПб: Береста, 2008.

3. Марцынковский Д.А. Руководство по риск-менеджменту / Д. А. Марцынковский, А. В. Владимирцев, О. А. Марцынковский. - СПб: Береста, 2007.

4. AS/NZS Risk Management Standart 4360:1999. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.riskmanagement.com.ua>

5. Сокольский М. Ключ к риску / М. Сокольский // *Новый менеджмент*. 2008. - № 6. – [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.cfin.ru/finanalysis/risk/threats_into_growth.shtml

6. Обзор основных аспектов риск-менеджмента / Д.Марцынковский // *Корпоративный менеджмент*. – [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.cfin.ru/finanalysis/risk/main_meths.shtml

7. ISO / IEC 31010:2009 Risk management – Risk assessment techniques [Електронний ресурс]. – Режим доступу: – http://www.iso.org/iso/ru/catalogue_detail?csnumber=51073.

Стаття надійшла до редколегії 30.08.2016 р.